

Drets e ordinacions de la Val d'Aran

MARIA PAU GÓMEZ FERRER
Directora, Archiu Generau d'Aran
acvallaran.cultura@gencat.net

RESUM: DRETS I ORDINACIONS DE LA VAL D'ARAN

Els usos i costums que regien la vida dels aranesos van quedar recollits en un document anomenat *Querimònia*. El 23 d'agost de 1313, Jaume II signava aquest document, en el qual es reunien determinats drets consuetudinaris acceptats o modificats pel monarca. Des de 1313 fins a 1817, els aranesos van aconseguir que tots els monarques confirmessin successivament aquests privilegis. És en el segle XVII, quan els oficis de l'administració aranesa queden regulats en les *Ordinacions* de Juan Francisco de Gracia de Tolba, assessor del comtat de Ribagorça i visitador reial de la Val d'Aran. Aquests dos documents ens ajuden a entendre el fet diferencial aranès.

PARAULES CLAU: *Querimònia*, drets consuetudinaris, privilegis, *Ordinacions*, oficis, síndic, conseller, Consell General.

RESUMEN: DERECHOS Y ORDINACIONES DEL VALLE DE ARÁN

Los usos y costumbres que regían la vida de los araneses quedaron recogidos en un documento conocido como *Querimònia*. El 23 de agosto de 1313, Jaime II firmaba este documento, en el cual se recogían determinados derechos consuetudinarios aceptados o modificados por el monarca. Desde 1313 hasta 1816, los araneses consiguieron que todos los monarcas confirmaran sucesivamente dichos privilegios. Es en el siglo XVIII, cuando los oficios de la administración aranesa quedan regulados en las *Ordinaciones* de Juan Francisco de Gracia de Tolba, asesor del condado de Ribagorza y visitador real del Valle de Arán. Estos dos documentos nos ayudan a entender el hecho diferencial aranes.

PALABRAS CLAVE: *Querimònia*, derechos consuetudinarios, privilegios, *Ordinaciones*, oficios, síndico, consejero, Consejo General.

ABSTRACT: LAWS AND ORDINATIONS OF VAL D'ARAN (ARAN'S VALLEY)

The customs that were governing the life of the "Araneses" were gathered in a document called *Querimònia*. On august 23, 1313, James II signed this document, which collected some traditional Rights. This Rights were accepted or modiflicated for the Monarch. Until 1313 to 1816, "Araneses" got that all Monarches confirmed successively that privileges. In XVIIIth century, when the posts of the "Aranes" administration were regulated by the *Ordinaciones* of Juan Francisco de Gracia de Tolba, who was adviser of the county of "Ribagorza" and visitator royal of "Val d'Aran". This documents help us to understand the differential fact of Aran.

KEY WORDS: *Querimònia*, Customary rights, privileges, *Ordinaciones*, offices, syndic, counselor, General Council.

ANTECEDENTS

L'especial situació de la Val d'Aran va fer que la monarquia francesa intentés ocupar Aran a partir de la fi del segle XIII. El primer intent va ser com a conseqüència de l'excomunió que el papa Martí IV va fer contra el rei Pere II amb motiu de l'ocupació de l'illa de Sicília i la concessió papal dels estats de la Corona Catalanoaragonesa al rei Felip II l'Ardit de França. Amb el pretext de castigar les vexacions dels aranesos contra el comtat de Comenge, el senescal de Tolosa, ajudat per força aranesos i especialment per Auger de Les, senyor d'aquesta localitat, va envair la Val entre l'1 i l'11 de novembre de 1283, i la va ocupar.

El fracàs de la croada del rei francès contra Catalunya semblava comportar la restitució dels territoris catalans ocupats, entre ells Aran, mes els francesos van al·legar que la conquesta de la vall no tenia res a veure amb la croada i va ser necessària una intensa activitat diplomàtica que es va estendre des del tractat d'Anagni (1295) fins al conveni de Poissy (1313).

El 1298, es va signar el conveni d'Argelers entre Felip el Bell de França i Jaume II el Just de Catalunya-Aragó, en el qual es va determinar que la Val d'Aran passés provisionalment a un domini sobirà neutral, en aquest cas a mans de Jaume II de Mallorca. L'administració dels reis de Mallorca va ser beneficiosa per a Aran, ja que els governadors van retornar i van respectar les institucions tradicionals. Arnau de Sant Marçal a, requeriment dels veïns de la vall, reconeix els usos i costums que el rei d'Aragó havia mantingut en un document de 30 de juliol de 1298.¹ El 5 de novembre del mateix any, Sant Marçal confirma els costums aranesos a demanda dels homes de la Val.²

Les negociacions entre els monarques francès i catalanoaragonès no prosperaven. L'any 1312, Jaume II va obtenir, en una decisió presa en el Concili de Viena, el nomenament d'una comissió mixta formada per compromissaris de les dues faccions. Aquestes negociacions es van fer a Vielha (1 agost-21 octubre). A Poissy, el dia 26 d'abril de 1313 el rei Felip, vista ja l'enquesta, encara que trobant-la insuficient, va determinar que la possessió de la Val

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, pergami núm. 1119 de Jaume II (abans: 16 Armari d'Urgell, sac P. núm. 331). VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis i ordinacions de la Vall d'Aran*, Ed. Promociones y Publicaciones Universitarias S. A., Barcelona, 1984, pp. 9-11.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, pergami núm. 1154 de Jaume II (abans: 16 Armari d'Urgell, sac P. núm. 322). VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis...*, pp. 11-15.

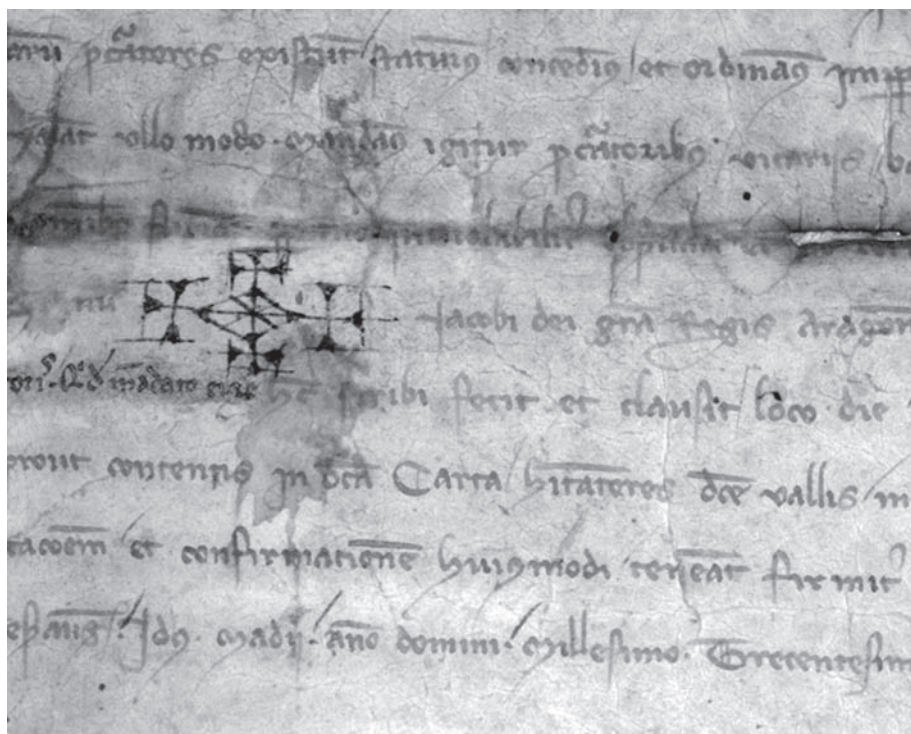
sigués entregada al rei d'Aragó (i en aquest sentit va escriure aquest mateix dia una carta per al rei de Mallorca)³, i que el cardenal de Túsculum, Berenguer Fré dol, amb dos delegats de cada un d'ells, decidís respecte de la propietat d'aquesta vall.⁴ La decisió del cardenal de Túsculum no la coneixem, i mancaria saber si va arribar a donar-la. El dia 17 de juliol de 1313, Guillem de Castellnou i els seus arriben a *Castèth Leon*, amb els cònsols de les poblacions araneses i d'altres persones congregades a prop de la fortalesa. Pere de Castell⁵ absol els aranesos del jurament de fidelitat prestat a Mallorca.

LA QUERIMÒNIA

La paraula "Querimònia" ve del llatí *queror*, el significat del qual és queixar-se, i durant l'edat mitjana, s'utilitzava per a designar uns inventaris de greuges ocasionats a qualsevol per una altra persona i que formaven part dels processos judicials. Els privilegis eren disposicions del rei o del seu lloctinent pels quals es derogava parcialment el dret comú en benefici de qualsevol persona, comunitat o estament.

El 25 de juliol de 1313, els cònsols de les poblacions araneses es van reunir a l'església de Sant Miquel de Vielha per escollir i donar instruccions a la Diputació, la qual es va cuidar de donar jurament de fidelitat a Jaume II el Just. Com se sospitava, a més de l'acte de la prestació de jurament i homenatge, la reunió d'autoritats d'Aran va ordenar als seus representants que supliquessin al rei la confirmació dels seus furs, privilegis i llibertats, autoritzant-les també per actuar en representació de les universitats araneses en tot allò que fes referència a les mesures a adoptar en profit del rei i comoditat dels seus súbdits. El dilluns 12 d'agost de 1313, a la capella del Palau Reial de Lleida, l'anomenada Diputació, constituïda pel cavaller Guillem Arnau de Montcorbau, Joan de Casarilh, Ramon Arnau de Castellers, Guillem de Santa Maria de Cap d'Aran, Guillem de Montaner, Bernat de Castellvaquer i Sanç de Canal, com a síndics, procuradors, actors i defensors de la Val d'Aran i en representació dels aranesos van presentar jurament davant Jaume II, reconeixent-lo com a rei i senyor natural.

3. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), pergami 3049 de Jaume II; VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis...*, p.XXI.
4. ACA, pergami 3048 de Jaume II; VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis...*, p.XXI.
5. El dia 1 de juliol, el rei de Mallorca escriu a Pere de Castell, regent de la Val, deslliurant-lo del seu homenatge. ACA, pergami 3094 de Jaume II; VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis...*, p.XXI.

A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, núm. 1 (1313). Querimònia.

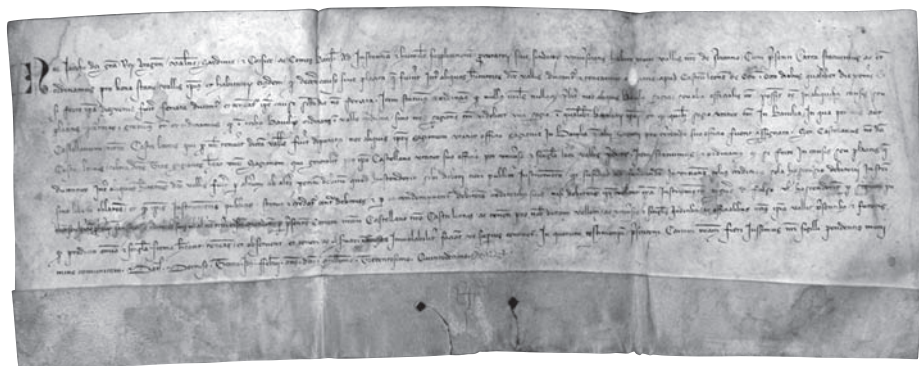
Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

El document conegut com a Querimònia⁶ va ser atorgat pel rei des de Lleida el 23 d'agost de 1313 i s'hi recullen determinats drets consuetudinaris acceptats o modificats pel monarca. Els aranesos hauran les seves terres, vinyes, cases, horts, fruiters, aigües, molins, pesca, caça, regadius, aprofitaments forestals i pastures completament lliures. El rei tan sols es reserva el dret a percebre un *Galin* de blat anual per casa.⁷ Els reconeixia el règim econòmic familiar de la *Mieja Guadanheria*⁸ en què, per pacte mutu, normalment per capitols matrimonials, s'establia un règim de comunitat limitada de béns, en la qual els consorts pagaven a parts iguals els deutes derivats de l'administració i el govern de la casa i es dividien, a la mort d'un d'ells, si no hi havia fills, els guanys i els augments obtinguts durant els anys de matrimoni.

6. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 1.

7. Articles 1 a 5 del text de la Querimònia.

8. Article 10 del text de la Querimònia.

A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, núm. 2 (1316).

Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

Se'ls reconeixia el retracte gentilici anomenat *torneria*,⁹ segons el qual, quan una persona volia vendre un bé immoble, havia d'oferir-lo en primer lloc als seus germans i parents més propers i, si aquests no ho desitjaven, podien vendre-la a qualsevol persona. Si el venedor no feia aquest oferiment previ, els seus parents podien exigir el dret de retracte de l'anomenat bé. El règim comunal¹⁰ de les pastures i boscos existents en cada terme municipal, sota la direcció de la universitat respectiva, va quedar regulat amb tot detall. Un aranès que deixava el poble on havia nascut i es traslladava a un altre, dins de la vall, no podia fer ús de les muntanyes, ni dels boscos, ni dels terrenys comunals de la vila on havia nascut i d'on se n'havia anat, ni fer pasturar els seus ramats, ni regar l'herba, ni talar fusta, ni explotar terres noves, fins que no visqui o fixi la seva residència.¹¹ És costum en Aran que els cònsols es reuneixin en un lloc que nomenen Cort de la vall i que es cuida dels afers aranesos. El rei demana que a partir d'ara no s'anomeni a aquestes reunions Cort, sinó que els participants han de rebre el nom de consellers d'Aran.¹² El darrer article de la Querimònia diu que Aran mai serà separada de la Corona Catalanoaragonesa.¹³

9. Article 8 del text de la Querimònia.

10. Article 9 del text de la Querimònia.

11. Article 19 del text de la Querimònia.

12. Article 17 del text de la Querimònia.

13. Article 22 del text de la Querimònia.

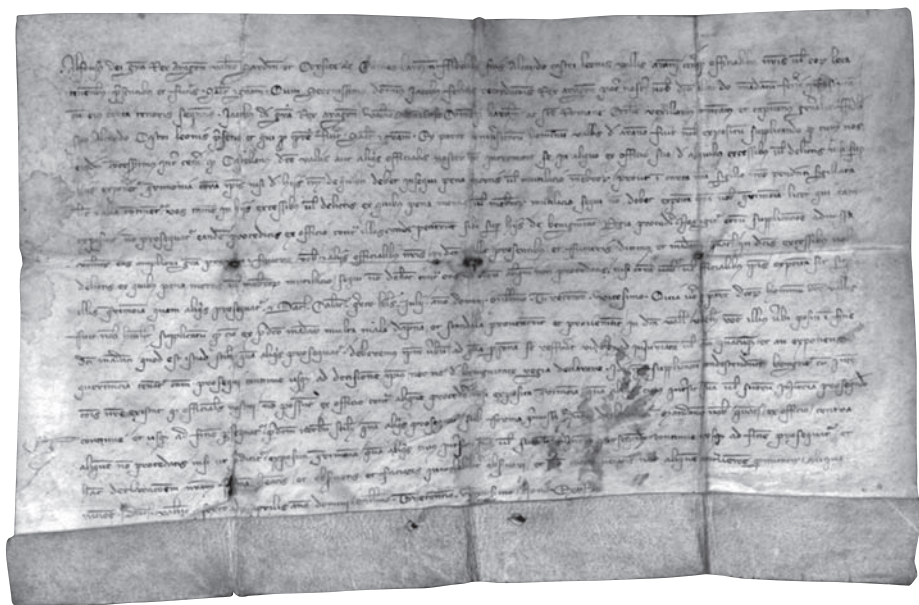

Foto núm. 3. A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, nº 3 (1329).

Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

ELS REIS CONFIRMEN ELS PRIVILEGIS

El febrer de 1330, el rei Alfons III el Benigne va concedir als aranesos que no poguessin ser separats de la Corona reial.¹⁴ El mateix mes, el rei va confirmar els privilegis que tenien els aranesos en atenció dels serveis que li havien fet i dels quinze mil sous que li havien donat.¹⁵ El juliol de 1336, el rei Pere III el Cerimoniós va confirmar tots els privilegis atorgats a la Val d'Aran.¹⁶ L'octubre de 1381, el rei va atorgar a la vall que no pogués ser separada de la Corona reial ja que Aran era la clau de França i havia donat una gran partida de diners a favor del rei per al subsidi de guerra.¹⁷

A partir d'aquí els aranesos se'n procuraren la confirmació dels reis successors. Hi va haver, no obstant, un incident en temps del rei Pere III, el qual en 1386 va vendre la Val, amb carta de gràcia, al comte de Pallars;¹⁸ mes els aranesos es van oposar violentament a què aquest en prengués possessió, i

14. A. G. d'Aran. Conselh Genereu. Privilegis núm. 11.

15. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 22.

16. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 28.

17. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 14.

18. ACA, registres 1005 i 1706.

van tenir de la seva part l'infant primogènit Joan. L'1 de març de 1387, el rei Joan I el Caçador va atorgar un privilegi pel qual la Val no pogués ser separada de la Corona reial, ni del Principat de Catalunya, per això els aranesos van donar a aquest rei dos mil florins d'or.¹⁹ El 1389, les Corts de Montsó declaren la Val com a part del territori de Catalunya a demanda feta "*ad instantiam maximam sindici vallis Aranni*" en la qual es recordava la promesa feta el 1381 per Pere III "(...) de no separar la dita vall de la reyal corona d'Aragó ne del principat de Cathalunya, la qual vall es membre principal de la ciutat de Barchinona..."

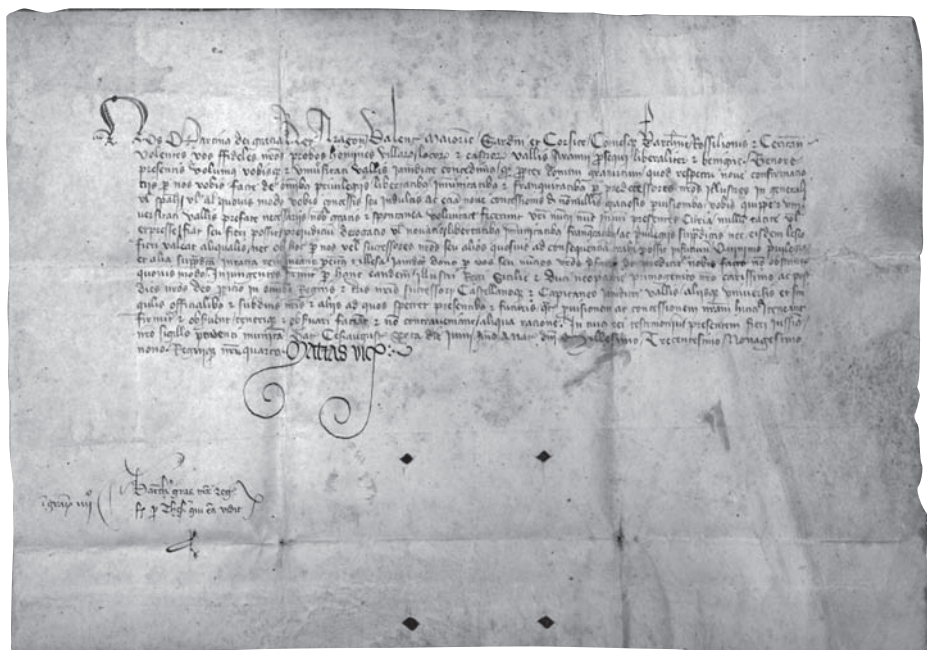
LA FI DE LA DINASTIA BARCELONESA

El 6 de juny de 1399, el rei Martí I l'Humà va confirmar als aranesos els privilegis que tenien.²⁰ La mort del rei el 1410, i amb ella la fi de la dinastia barcelonesa, va provocar que la vall es trobés deseparada davant les opressions que li inferia la comtessa de Comenges, contra les quals, els aranesos ja havien demanat defensa al difunt rei i a la Cort de Catalunya. Els aranesos van acudir a la ciutat de Barcelona per demanar ajuda i es van comprometre a contribuir a tots els tributs de Catalunya. Tot seguit els diputats de la Generalitat proveïren la defensa d'aquesta vall, i des d'aleshores va quedar incorporada a Catalunya.²¹ La comtessa no va cedir en la lluita. Al Parlament

19. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 8.

20. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 21.

21. Un dels documents expeditos en aquella ocasió pels diputats de la Generalitat, respecte a aquest afer, diu: "Als honrats e savis los consols e prohoms de la vall d'Aran -Molt honrats e savis senyors. No ignorats com per moltes e diverses oppressions que son stades fetes a les universitats e singulars d'aquexa vall d'Aran per la nobla comtessa, vosaltres e les dites universitats havets trameses vostres sindichs e missatgers al senyor rey en Martí, de gloriosa memoria, per haver subsidi e remey del dit senyor e no ignorats aximateix com per mort del dit senyor los dits sindichs e missatgers no han pogut reportar lo dit subsidi del dit senyor que demanaven e com per consegut son recorreguts a molts prelats, nobles e cavallers e als honorables consellers de Barchinona e a nos e a diverses sindichs de universitats explicants vostres necessitats e oferint-se que contribuiriets en tots los drets e imposadors en corts o parlaments generals del principat de Cathalunya, segons contribuexen les altres universitats del principat demunt dit, sobre les quals coses los dits consellers de Barchinona e sindichs de les dites universitats, nobles e altres diverses persones nos han consellat que per be e utilitat del dit principat, honor e reverencia de la corona d'Aragó, que sia bestreta certa quantitat de moneda per subsidiar a la dita vall en gents d'armes, així de cavall com de peu, e nosaltres veents les dites necessitats e considerants la dita oferta havem acordat ab consell de la dita ciutat de Barchinona e de diverses altres persones contractar los dits sindichs e subsidiar a vosaltres e a les dites universitats d'aquexa vall, segons que en los contractes d'aquen fets en poder den P. Ramis, notari, scriva racional de nostre offici, pus larch se conte, qui'us en fara relació pus larch si sera necessari. On com lo dit subsidi sia

A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, nº 4 (1399).

Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

de VII milia florins convertidors en stipendi e sou de XXX. homens d'armes a cavall e CC ballesters per III meses e considerada la experta cavallaria, prudencia e sagacitat del noble mossen A.d'Erill en molts actes semblants e majors exercitada e que a aquell es donat carrech per lo senyor rey de regir, governar e deffensar vosaltres e la dita vall de totes oppressions e molestis, tramettam a la dita vall per l'honrat n'Arnau Busquets, ciutada de Barchinona, a que n'havem dat special carrech, los dits XXX homens e CC ballesters en aquesta menera: que'ls pos e meta sots capitania e ordinacio del dit mossen A.d'Erill; pregam-vos que ensemps ab lo dit mossen Arnau d'Erill, a qui nosaltres ne scriuem ab altra letra nostra, ordonets en tal forma dels dits homens a cavall e ballesters que la dita vall ne sia be deffensa, la honor de la casa reyal d'Arago hi sia mantenguda e lo be avenir de la cosa publica sia prosperament conservat en tal manera que mostrant vostra animositat, feeltat e bon coratge siats fets dignes de tota loabla comendacio e farest ço que de vosaltres speram fiablament. E mes avant que los capitols qui son stats fets e formats per rao del dit contribuiment sien aqui fermats per major corroboracio per los singulars de la dita vall o ab altre sindicat llur pus sufficient e sia necessari encara que aqui sien publicats ab veu de crida los drets e generalitats qui's deuen exigir e levar en la dita vall e que hi sien posats cullidors e guardes per los dits drets e per aquesta rao trametram aqui ensemps ab lo dit n'Arnau de Busquets lo dit en P. Ramis, pregam-vos que per vostre be avenir que façats la dita ferma en aquella forma que per los dits n'Arnau de Busquets lo dit en P. Ramis a qui nosaltres ho remettem vos sera dit de paraula e en les altres coses los donets consell e'ls hajats per recomanats axi com de vosaltres plenament confiam. E tingue.us l'Esperit Sant en vostra bona guarda. Scrita en Barchinona, dilluns a XI. d'agost l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MCCCX.- Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, apparellats a vostra honor." (Arxiu de la Generalitat de Catalunya, Corona d'Aragó, volum 633, f.115v). VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis...*, pp.XXII-XXIII.

de Catalunya, congregat a Tortosa, en la sessió del dia 26 de novembre de 1411, s'hi va presentar Arnau Palomer, en nom del síndic de la Val d'Aran, portant una carta dels cònsols i prohoms d'aquesta vall, en la qual demanaven novament ser socorreguts, car temien ser devastats per la comtessa de Comenge; i al mateix temps, per a demostrar que la Val era annexa al Principat de Catalunya i una de les seves pertinències, va aportar una bona sèrie de documents dient que eren els privilegis d'aquella. En *Bonanat Pere* i en *Gundisalvus Garidell* van ser els encarregats pel Parlament d'examinar aquells documents, i en la sessió del dia següent van donar compte que el contingut en ells eren els privilegis i diverses mercès concedits a Aran i als seus habitants pels reis d'Aragó.

A partir d'aquí tenim notícies de les confirmacions dels privilegis per part dels monarques següents. El 28 d'abril de 1414, el rei Ferran I va confirmar als aranesos tots els privilegis que tenien.²² El 28 d'agost de 1420, la reina Maria de Castella va confirmar als de la Val d'Aran els privilegis, usos i consuetuds.²³ El 21 de desembre de 1496, el rei Ferran II el Catòlic confirma tots els privilegis atorgats a Aran.²⁴ El 16 de juny de 1519, la reina Joana I i el seu fill Carles van confirmar els privilegis.²⁵ El 10 de març de 1575, el rei Felip II de Castella va confirmar dos privilegis atorgats per la reina Germana de Foix a la Val d'Aran.²⁶ Deu anys més tard confirma tots els privilegis que tenien els aranesos.²⁷

Que els aranesos van quedar sempre més essent catalans, ens ho acaba de demostrar una sentència de 1595, declarant, a demanda del síndic del terçon de Pujòlo, que estant aquella vall dins el Principat i regint-se per les Constitucions i altres drets de Catalunya, no podia ser governada sinó pels catalans, conforme a allò que disposava la seva legislació.²⁸ El 30 de juny de 1599, el rei Felip III de Castella confirma tots els privilegis de la Val d'Aran, i en especial el privilegi de la franquesa de lleuda i drets de peatge, pontatge i

22. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 24.
23. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 23.
24. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 27.
25. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 52.
26. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 32.
27. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 33.
28. VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis...*, pp.XXII-XXIII.

altres drets.²⁹ És prou coneguda la reiterada actuació dels aranesos en demana de privilegis comercials o polítics, i en defensa dels processos judicials: durant els segles XVI a XIX trobem síndics aranesos a Tolosa, Montpeller, París, Madrid i Barcelona. Aquest costum ja a començaments del segle XVI exasperava als diputats del General de Catalunya.³⁰

LES *ORDINACIONES* DE JUAN FRANCISCO DE GRACIA DE TOLBA

El 1613, el Dr. Juan Francisco de Gracia de Tolba, assessor del comtat de Ribagorça i visitador reial de la Val d'Aran, va fer un informe-relació sobre la situació d'Aran al segle XVII. Així mateix, per actualitzar i recopilar l'administració aranesa, va redactar un document conegut com *Ordinaciones*.³¹

El llibre és format pels següents capítols:

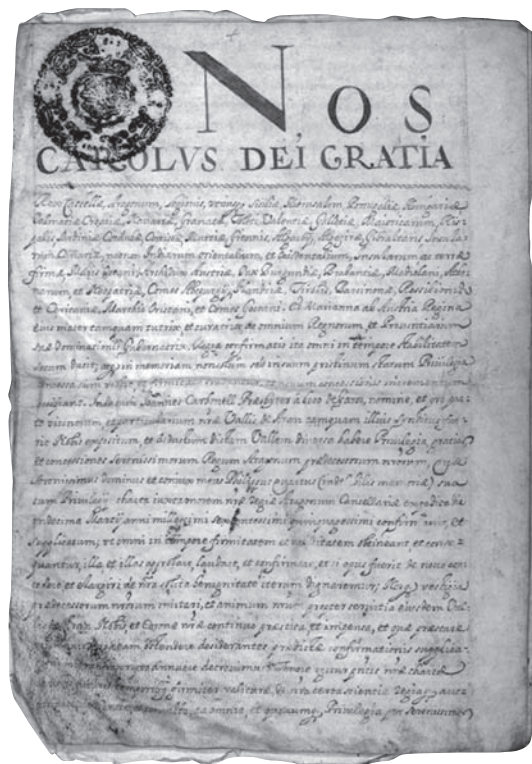
- Introducció històrica feta per Juan Francisco de Gracia, des de l'època romana fins a l'època medieval.
- Acte de presentació d'una Carta Reial del Rei per al Governador, Jutge, Lloctinents, Consellers i Prohoms de la Val d'Aran en la qual confirma, ratifica i aprova aquestes Ordinacions.
- Ordinacions, Pragmàtiques i Edictes Reials.
- Acta de presentació de la comissió que ha treballat en la redacció de les ordinacions.
- Nova forma d'insaculació i extracció dels oficis de la present Val d'Aran.
- Els Drets que han de donar els oficials de la Regia Cúria de la Val d'Aran en els afers civils i criminals.
- Pragmàtica, Edictes i Pregons reials de la Val d'Aran.

Gracia de Tolba actualitza l'administració aranesa: a més dels oficials reials dels llocs i viles araneses, aquesta estarà formada per sis consellers, un per terç; un procurador o síndic general; sis prohoms per cada *terçon*

29. A. G. d'Aran. Conselh Generau. Privilegis núm. 34.

30. LLADONOSA Josep, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Rafael Dalmau Ed., Barcelona, 1967, pròleg de Mª Àngels Sanllehy i Sabi, p.XVII

31. *Ordinaciones, Pragmática y Edictos Reales de Valle de Aran hechos en el año mil seiscientos diez y seis por el doctor Juan Francisco de Gracia, entonces Assessor de Ribagorza y visitador real en el dicho valle y aora del consejo del Rey Nuestro Señor en la Real Chancelleria del reino de Mallorca.*

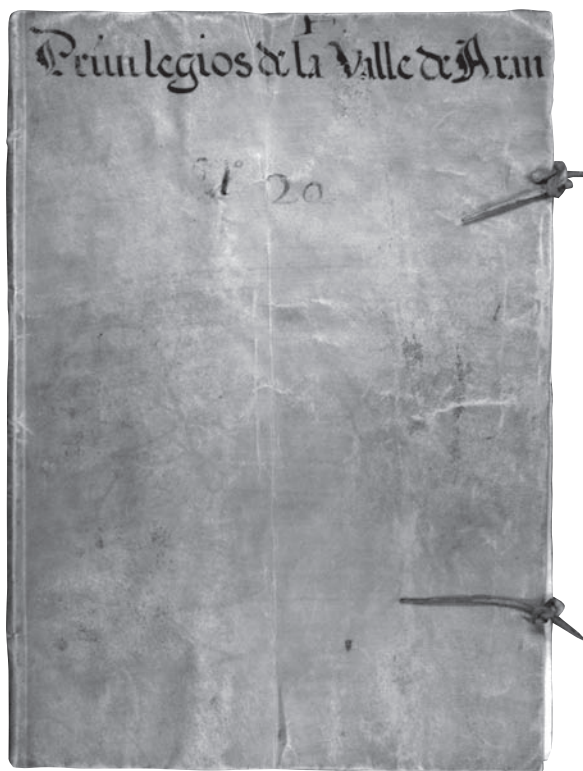

A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, núm. 5 (1668).

Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

i tres oïdors de comptes. Aquests oficis, anomenats d'extracció, utilitzaran la forma d'insaculació. Des d'aleshores els noms de les persones aptes per a ser conseller, síndic i oïdor de comptes s'escriuran en cèdules de pergami, cada una es ficarà en una peça de fusta anomenada *redolin* (en els documents antics escrits en castellà se'ls anomenen *ceruelos*, suposem que podrien fer referència al tipus de fusta que s'utilitzava, de cirerer). Tots eren del mateix color i forma. Un cop ficat el nom de la persona insaculada es tancaven amb cera. Els *redolins* es ficaven dins de bosses que tenien el títol de "Bossa de síndic" (una bossa), "Bossa de conseller de *terçon*" (sis bosses amb el nom dels *terçons*), i "Bossa d'oïdors de comptes" (tres bosses que correspondrien a les batllies/bailies).

L'arca dels oficis era feta de fusta. Tenia tres panys amb les seves corresponents claus. Una d'elles es donava al governador general de la Val, representant de l'autoritat reial. Aquest podia ser substituït, per absència,

A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, núm. 6 (1691).

Autoria de la fotografia: Maria Pau Gómez Ferrer.

malaltia... pel jutge, pel batlle de Vielha o pel seu lloctinent. Les altres dues claus passaven de la següent forma: el primer any, als consellers de Pujòlo i Arties; el segon any, als consellers de Vielha i Marcatoa; i el tercer any, als consellers de Bossòst i Lairissa. Totes aquelles persones que havien de custodiar la clau havien de donar jurament de no obrir l'arca, i sols obrir-la en els casos escrits en les ordinacions.

El dia d'elecció d'aquests oficis es produïa, cada any, el primer diumenge de setembre, a les set del matí. Es reunien en l'església parroquial de Vielha, el governador, els consellers i prohoms de la vall per a escoltar la missa de l'Esperit Sant. Un cop escoltada la missa anaven cap a l'església de Sant Aurenç per a treure l'arca. Aquesta es localitzava en la part alta del passeig de Vielha i va ser desfeta l'any 1835 durant les guerres carlines. Primer de tot, es comprovava que no hagués estat forçada, després i davant del notari

i del secretari s'obria l'arca i es treien les bosses dels consellers. La primera bossa en obrir-se era la del terçó de Pujòlo i després la del terçó d'Arties e Garòs. En l'elecció de Vielha hi havia dues bosses, una per a la vila de Vielha i l'altra per als llocs del *terçon*, un any entrava en sort una bossa i un altre any l'altra. De la mateixa forma passava amb el terçó de Marcatosa, que tenia també dues bosses, una per a la gent apta que habitava a Vilac i l'altra per a la resta del *terçon*, com hem explicat abans un any entrava en sort una bossa i un altre any l'altra. Se seguia amb el *terçon* de Lairissa i finalment Bossòst

La forma d'elecció es produïa de la següent manera: primer s'obria una bossa i es prenia els *redolins*. Aquests es comptaven un per un i es col·locaven dins d'un vas de vidre de coll ample, cobert per una peça de roba. Un nen d'uns deu o onze anys ficava la mà en el vas i agafava el *redolin* que entregava al secretari. Aquest treia la cèdula en pergamí o paper de dins del *redolin* i la llegia en veu alta. Aquesta cèdula es mostrava al governador i als cònsols; si l'elegit era apte i no tenia cap impediment segons les ordinacions, podia ser nomenat conseller o prior de Pujòlo per un any. Per a poder ser conseller s'havien de complir una sèrie de condicions: estar casat, ser més gran de trenta anys, tenir experiència en afers públics, haver estat un any com a cònsol de la seva vila i aportar una quantitat de diners. Segons les ordinacions, no podien ser consellers els que tenien deutes, els usurers i els que tenien un afer judicial contra Aran.

El sistema d'elecció del síndic era el mateix. Es prenia les bosses de l'arca, on hi havia una bossa per *terçon*, a dins s'hi trobaven els *redolins* amb els noms dels candidats a síndic. Primer es prenia la de Pujòlo, després la d'Arties, Vielha, Marcatosa, Lairissa i finalment Bossòst. Els *redolins* es dipositaven en un vas de vidre. El nen treia el *redolin* i el donava al secretari. L'elegit era nomenat com a procurador o síndic de la Val. Les funcions del síndic en aquell temps eren la facultat de cobrament dels béns i rendes del comú, recollir els deutes dels veïns de la Val o de qualsevol persona, fer el llibre d'entrada i sortida dels comptes de la Val i anar a les crides fetes pels consellers dels *terçons*.

Més tard, les eleccions es van traslladar cap a l'església de Sant Miquel de Vielha i se celebraven el diumenge abans de Tots Sants. Aquestes eleccions no podien retardar-se per absència del governador o dels que tenien les claus de l'arca. Després d'esperar-los fins a les nou del matí, els cònsols presents

tenien el dret de fer saltar els panys. Un cop elegits els càrrecs podien renunciar en un termini de deu dies si es trobaven en Aran i vint dies si es trobaven fora. El diumenge després de Tots Sants, els elegits, havien de presentar-se a l'església de Sant Aurenç per a acceptar i jurar el càrrec de mans del governador amb l'assistència de l'oficial eclesiàstic.

El governador era el representant de l'autoritat reial en Aran. La seva funció era donar justícia en nom del rei. Per a prendre possessió del seu càrrec s'havia de presentar davant dels consellers i prohoms de la Val, al convent de Santa Maria de Mijaran, de genolls davant de tots jurava observar i salvar tots els privilegis, usos i costums i llibertats de la Val d'Aran. El governador reial tenia cort en Castèth Leon. Aquesta se celebrava el primer dia de cada setmana pels naturals de la vall. Els casos urgents se celebraven qualsevol dia de la setmana. El governador tenia jurisdicció ordinària i en alguns casos la suprema, és a dir, que podia empresonar delinqüents. També podia pronunciar, en el seu nom en qualsevol procés i causa criminal, les sentències definitives, les quals s'han de pronunciar amb consell i signatura del jutge ordinari de la vall. Si no hi havia jutge podia pronunciar sentències amb el consell de l'assessor judicial. Els veïns de la Val podien apel·lar les sentències donades pel governador en la Reial Audiència de Catalunya. El governador també era el jutge dels *bailes* i dels altres oficials reials de rang inferior. Aquestes decisions havien de ser registrades pel notari de la Regia Cúria i havien de ser signades pel jutge ordinari.

Forma part de l'administració reial l'ofici de jutge ordinari o assessor, de notari del tribunal reial, de procurador, de batlle i de tinent de batlle. Segons els privilegis reials, la Val d'Aran ha de tenir un jutge que havia de ser natural de la Corona d'Aragó i jurava el seu càrrec de la mateixa forma que el governador. El jutge celebrava cort a Vielha. Els dies jurídics i no jurídics es tractaven les causes criminals i els dies jurídics sols les civils. També celebrava cort els divendres en Castèth Leon, tant per a les causes civils com per a les criminals. Era costum tenir tribunal a casa seva, ja que a la Val no hi havia consistori públic per a poder celebrar audiència. El notari havia de fer i testificar els actes públics judicials que feien el governador i el jutge. Era obligació del notari conservar els memorials i els processos originals en l'arxiu i podien donar còpies dels mateixos al governador i al jutge. Els documents es produïen a l'escrivania. El governador i el jutge per a exercir la jurisdicció criminal podien crear l'ofici d'un o més fiscals. El procurador

era obligat a acusar qualsevol delinqüent culpable dels delictes de pena de mort o mutilació de membres i havia de continuar aquesta acusació fins a la sentència definitiva i execució de la mateixa.

A la Val d'Aran hi havia tres batlles, un per *Bailia* (Bossòst, Vielha i Salar-dú), el seu jurament es feia davant del governador. El seu treball consistia a executar qualsevol de les ordres del governador o jutge, portaven els delinqüents d'una batllia cap a una altra fins a arribar en Castèth Leon, podien agafar els delinqüents en "*fragante delito*" o en cas de fugida o sospita de fugida. Eren obligats a tenir un lloctinent en cada un dels pobles de la seva jurisdicció. En absència del governador, els batlles tenien la jurisdicció criminal ordinària juntament amb el jutge. Els lloctinents havien de prestar jurament davant dels batlles, podien atrapar els delinqüents, els quals havien d'entregar als batlles.

EL CENTRALISME DE FELIP V

El 16 de gener de 1716, Catalunya va perdre els seus drets, furs i institucions després de la Guerra de Successió espanyola. Felip V va dictar el Decret de Nova Planta, i va iniciar una època de centralisme. La definició d'Aran com a un districte a part dels dotze corregiments catalans era un senyal que la monarquia volia seguir exercint un control directe des de la Val. En oposició a aquesta mesura, les institucions araneses van reclamar, sense èxit, l'annexió al corregiment de Talarn.³² En una reial ordre del 13 de març de 1717 comunicada pel príncep Francesc Pius de Savoia, marquès de Castel-Rodrigo i capità general de Catalunya, a més d'ordenar que el baró de Les continués al capdavant de Castèth Leon, confirmà als aranesos els seus usos i costums. També Felip V va mantenir el càrrec de jutge o assessor de la Val, de nomenament reial.³³ Finalment, Aran quedà al marge del corregiment pirinenc de Talarn. Fou una comunitat política regida pel governador i per l'assessor jurídic. Les competències del Conselh Generau quedaren cada cop més reduïdes en benefici dels representants reials, que a partir de 1725 presidiren les sessions del Conselh Generau.

El 12 d'octubre de 1755,³⁴ Ferran VI va confirmar els privilegis de la Val. La gràcia atorgada de mantenir uns privilegis tan antics, en contrast amb

32. LLADONOSA Josep, *Invasions...*, p.XVI.

33. Ídem, pp.48-49.

34. A. G. d'Aran. Biblioteca auxiliar.

la rigidesa de la Nova Planta, el rei Ferran VI, fill i successor de Felip V, va voler justificar-la en un *Real Despacho* escrit a Barcelona el 20 de febrer de 1756, “*por su especial situación geográfica e incomunicación temporal con la nación a la cual pertenece*” i, a més, “*por la situación y esterilidad de aquel país y para mantener la población en él*”.³⁵

EL PERÍODE ABSOLUTISTA

El 19 d'abril de 1815, reunit el Conselh Generau per primer cop després de l'evacuació francesa, es va acordar donar les gràcies a Ferran VII i felicitar-lo per haver recobrat el regne dels seus avantpassats. Dos anys més tard, el 1817, quan ja era evident la divisió entre absolutistes i partidaris d'un règim constitucional, el rei confirmava els privilegis i ordinacions d'Aran.³⁶ En la sessió del Conselh Generau del primer de setembre de 1822,³⁷ els representants de la Val van acordar de fer-se independents del corregiment de Talarn i reconèixer la regència d'Urgell, dirigida pel baró d'Eroles, cap dels absolutistes catalans, amb l'objecte de combatre el govern liberal instaurat l'any 1820 i retornar a Ferran VII les seves atribucions reials, minvades per la Constitució. Tot i la derrota del baró d'Eroles, la Val va continuar amb la mateixa postura de baluard reialista. El 1823, es restablia l'absolutisme en Espanya.³⁸ El rei moria el setembre de 1833. La seva filla tenia sols tres anys i per poder governar Espanya fins que aquesta tingués 18 anys, es va nomenar com a regent la dona del rei, Maria Cristina. Isabel II va ser proclamada reina d'Espanya en octubre de 1833.³⁹ El 1834, una Reial Cèdula de la reina governadora va suprimir el Conselh Generau d'Aran. A pesar de l'abolició d'aquesta institució, els representants municipals dels pobles aranesos, des de l'any 1877 regits per un *Ayuntamiento* com a la resta de l'Estat, continuarien reunint-se periòdicament a Vielha fins al 1936, tot i que aquestes reunions ja no tindrien cap poder efectiu.

35. A. G. d'Aran. Conselh Generau núm. 131; Ídem, Josep, *Invasions...*, pp.49-50.

36. SÁNCHEZ I VILANOVA Llorenç, *La Vall d'Aran. Aproximació a la vicissitud i trajectòria històrica que ha influït la singularitat del poble aranès*, FECSA, Barcelona, 1995, p.227.

37. A. G. d'Aran, *Llibre d'actes del Conselh Generau, 1820-1936*.

38. LLADONOSA Josep, *Invasions...*, pp.60-61.

39. RIERA SOCASAU Juan Carlos, *Era prumèra Guèrra Carlina ena Val d'Aran. Eth fòrt dera libertat e er espitau de Casau, origina dera institucion sanitària aranesa*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2004, p.16

BIBLIOGRAFIA

- ABIZANDA BROTO Manuel, *El Índice de Privilegios del Valle de Aran. Comentarios preliminares y transcripción*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Balaguer, 1944.
- Atles Comarcau de Catalonha. Val d'Aran*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 1994.
- BALLESTEROS BERETTA Antonio, *Historia de España y sus relaciones con la Historia Universal*, Barcelona, t.V, 1929.
- BERTHE Maurice, *Le Comté de Bigorre, un milieu rural au bas moyen âge*, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Centre de Recherches Historiques, Paris, 1976.
- BOIX POCIELLO Jordi (Coord.), *Bausen, un lloc ena frontèra*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 1999.
- BOIX SIN Blanca, *Arties, una vila aranesa a l'antic règim*, Ed. Universitat de Lleida, Col. Josep Lladonosa, Lleida, 2007.
- BRUNET Serge, "L'information dans la guerre sur la frontière pyrénéenne (fin XVIIe siècle-début XVIIIe siècle)", a 113 *Congrès National des Sociétés Savantes*, Estrasburg, 1988, CTHS, Paris, t.I, 1989, pp.207-230.
- "Lies et passerries en Vallée d'Aran aux XVIIeme et XVIIIeme siècles. Suite", a *Revue de Comminges*, 103, 1990, pp.351-373.
 - "Les lies et passerries des Pyrénées sous Louis XIV, ou l'art d'éviter les malheurs de la guerre?", a *Les malheurs de la guerre* [t.1: *De la guerre ancienne à la guerre réglée*], 119 *Congrès national des Sociétés Historiques et Scientifiques*, Amiens, 1994, CTHS, Paris, 1996, pp.273-291.
- CALZADO DE CASTRO Melquíades, Aran. *Pes camins dera nòsta historia*, Direcció de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya-Conselh Comarcau de Montanha dera Val d'Aran-Ajuntaments d'Aran, Barcelona, 1986.
- *Es compdes de Vielha*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2000.
- Catalunya Romànica*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, vol.XIII (Val d'Aran), 1987.
- COMET Rémy, *L'enclave espagnole du Val d'Aran. Son passé. Ses anciens privilèges, coutumes et relations pastorales dans les Pyrénées centrales*, Ed. L'Adret, Tolosa, 1985.
- CÒTS E CASANHA Pèir et al., "Estado de la cuestión sobre las comunicaciones en la Val d'Aran (Lleida)", a *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Tarazona, 1987, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1990, pp.131-142.
- *Los derechos de paso, pasto y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y su relación con los tratados de Lies i Patzerries*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2003.
 - "Aproximació a la interpretació arquitectònica i dels nivells d'ús de la torre del Castèth de Les (Quate Lòcs, Val d'Aran)", a *Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental*, Arbúcies, 5-7 de març de 2003, Museu Etnològic del Montseny, Arbúcies, 2004, pp.421-438.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya (1411-1714)*, vols.I-VII, Departament de la Presidència, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994-2002.
- FERRO Víctor, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo Editorial, Vic, 1987.
- GARCÍA BIOSCA Joan Eusebi i RICH ABAD Anna, "En els marges de la corona. Canvi històric i conflictes socials a la Vall d'Aran a finals del segle XIII i principis del XIV", a *Congreso Internacional Historia de los Pirineos*, UNED, Madrid, 1991.

GÓMEZ FERRER Maria Pau, *Drets e Privilegis dera Val d'Aran*, Archiu Generau d'Aran e Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2007.

GRACIA Juan Francisco de, *Relacion al Rey don Phelipe III nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres leyes y gouierno*, Imp. Pedro Caberté, Osca, 1613. [8], 109 [i. e. 112] p.

- *Relacion al Rey don Felipe IIIº nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han poseído, sus conquistas, costumbres leyes y gouierno*, Nova edició: Madrid, D. Antonio Espinosa: se hallará en las librerías de Escribano y Millana, y en la de Monge en Zaragoza, 1793. [4], 140 p., [1] f. pleg. de mapa.

Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vol. 16.- *L'Alt Urgell. La Vall d'Aran*. Andorra, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984.

HIGOUNET Charles, "Comté e Maison de Comminges entre France et Aragon au Moyen Âge", a *Bulletin Hispanique*, 49, 1947, pp.311-331.

- *Comminges et Aragon au début du XIV siècle. Les passages de la haute chaîne luchonnaise. Paysages et villages neufs du Moyen Âge*, Burdeus, 1973, pp.439-442.
- *Le Comté de Comminges. De ses origines a son annexion a la couronne*, Ed. L'Adret, Saint Gaudens, 1984 (reedició de Privat, Tolosa-París, 1949).

JAURGAIN Jean de, *La Vasconie. Etude historique et critique sur les origines du royaume de Navarre, du duché de Gascogne, des comtés de Comminges, d'Aragon, de Foix, de Bigorre, d'Alava et de Biscaye, de la vicomté de Béarn et des grands fiefs du duché de Gascogne*, Pau, vol.II., s. e.1898-1902.

LIESA RIVEROLA Celso, *El Valle de Arán. Comarca piloto*, Ed. Bayer Hnos y Cía., Barcelona, 1965.

LÓPEZ PALOMEQUE Francisco i MAJORAL MOLINÉ Roser, *La Vall d'Aran. Medi físic i transformació econòmica*, Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1982.

LLADONOSA I PUJOL Josep, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Rafael Dalmau Ed., Barcelona, 1967.

MADOZ Pascual, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 10 vols., Madrid, 1845.

MARCA Biene de, *Histoire de Bearn contenant l'origine des Rois de Navarre, des Ducs de Gascogne, Marquis de Gothie, Princes de Bearn, Comtes de Carcassonne, de Foix, de Bigorre*, Imp. Jean Camusat, París, 1640 (reedició de V. Dubarat, Pau, 1894).

MÁRQUEZ PÉREZ DE AGUIAR Manuel, *Memoria acerca del Valle de Aran*, Ed. Puigblanquer, Girona, 1878.

MARTÍNEZ DE BAÑOS Fernando, *Hasta su total aniquilación. El ejército contra el maquis en el Valle de Arán y en el Alto Aragón, 1944-1945*, Ed. Almena, Madrid, 2002.

MEZQUITA DEL CACHO José Luis i SIMÓ SEVILLA Vicent, *Era Mieja Guadanneria. Era Torneria*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2001.

Ordinaciones, pragmatica y edictos reales del Valle de Aram [sic] hechos en el año de mil seyscientos diez y seis, por el doctor Juan Francisco de Gracia, entonces assessor de Ribagorça y visitador real en el dicho valle, y aora del Consejo del Rey nuestro señor en la Real Chancilleria de [sic] del Reyno de Mallorca. En Çaragoça: por Juan de Lanaja y Quartanet..., 1618. [4], 62, [2], 117, [13], 43, [5] p.

Ordinaciones, pragmatica y edictos reales del Valle de Arán, hechos en el año de mil seiscientos diez y seis por el doctor Juan Francisco de Gracia, entonces assessor de Ribagorza y visitador real en el dicho Valle y aora del Consejo del Rey nuestro señor en la Real Chancilleria del Reyno de Mallorca. Reimpresas a instancia de su governador el brigadier don Pedro de Santamaria y Rutie, del Prior, Consejeros y Syndico... Barcelona: en la imprenta de Francisco Surià..., 1752. [4], 224, [8] p.

PABAN PEDARRÒS Marisa, *La Vall d'Aran: una comarca pirinenca (1901-1931)*, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Treball de recerca, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1992.

POUJADE Patrici, *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, PyrèGraph, Aspet, 1998.

REGLÀ CAMPISTOL Joan, "El Valle de Arán y la expansión ultrapirenaica de la Corona de Aragón", a *Ilerda*, 10-11, 1949.

— *Francia, La Corona de Aragón y la Frontera Pirenaica. La Lucha por el Valle de Arán (s.XII-XIV)*, CSIC, vols. I-II, Madrid, 1951.

— "Geohistoria del Pirineo en la primera mitad del siglo XV", a *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Mallorca, 25 septiembre-2 octubre 1955, Diputación Provincial de Baleares, Palma de Mallorca, 1955.

RIERA SOCASAU Juan Carlos, *Era sanitat ena Val d'Aran s. XVII e XVIII*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1998.

— *Era prumèra Guèrra Carlina ena Val d'Aran. Eth fòrt dera libertat e er es-pitau de Casau, origina dera institucion sanitària aranesa*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2004.

— *Castèths medievaus dera Val d'Aran*, Brau Edicions, Figueres, 2006.

ROIGÉ Xavier, ROS Ignasi i CÒTS Pèir, "De la comunidad local a las relaciones internacionales. Los tratados de facería en el Pirineo catalán", a *VII Congreso de Antropología Social. Reciprocidad, cooperación y organización comunal: desde Costa a nuestros días*, Instituto Aragonés de Antropología, Saragossa, 1998, pp.135-152.

SÁNCHEZ I VILANOVA Llorenç, *La Vall d'Aran. Aproximació a la vicissitud i trajectòria històrica que ha influït la singularitat del poble aranès*, FECSA, Barcelona, 1995.

SANLLEHY I SABI Maria Àngels, *Comunitats de veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica* [Vol.I - *El Marc Institucional*; Vol.II - *El Marc Econòmic*], Garsineu Ed., Tremp, 2007.

SOLER I SANTALÓ Juli, *Era Val d'Aran*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1988.

— *La Vall d'Aran (1906)*, Garsineu Ed., Tremp, 1998.

Terra Aranesa, II^a epòca, 1, Fundacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, Vielha, 1995.

Terra Aranesa, II^a epòca, 2, Fundacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, Vielha, 2000.

VALLS TABERNER Ferran, *Privilegis i ordinacions de la Vall d'Aran*, Ed. Promociones y Publicaciones Universitarias S.A., Barcelona, 1984.